

เครื่องเบญจรงค์ไทยปัจจุบัน: กรณีศึกษาเครื่องเบญจรงค์
หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ในเขตจังหวัดสมุทรสาคร

Thai Contemporary Benjarong Ware: A Case Study of
OTOP Benjarong Ware in Samutsakorn Province

พฤทธิ ศุภเศรษฐศิริ*

Prit Supasetsiri

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์เครื่องเบญจรงค์ไทยปัจจุบัน หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ในเขตจังหวัดสมุทรสาครในประเด็นกระบวนการผลิต รูปแบบของผลิตภัณฑ์ ลวดลาย การใช้สี รวมทั้งการจัดการ และการถ่ายทอดองค์ความรู้ โดยศึกษาจากแหล่งผลิตเครื่องเบญจรงค์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ในแหล่งผลิตสำคัญในเขตจังหวัดสมุทรสาคร 5 แห่ง ได้แก่ แหล่งผลิตที่ตำบลบางโทรัด แหล่งผลิตที่หมู่บ้านดอนไก่อดี แหล่งผลิตที่ตำบลท่าเสา แหล่งผลิตที่ตำบลคลองมะเดื่อและแหล่งผลิตที่ตำบลนาดี

ผลการศึกษาพบว่า แหล่งผลิตเครื่องเบญจรงค์ไทยปัจจุบันที่เป็นกลุ่มหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ทั้งห้ากลุ่มในเขตจังหวัดสมุทรสาครมีกระบวนการผลิตในลักษณะการเพิ่มมูลค่าให้เครื่องปั้นดินเผาหรืองานเซรามิกที่ผ่านการเผาเคลือบเป็นสีขาวมาแล้ว ส่วนใหญ่จะสั่งซื้อของขาวหรือเซรามิกเคลือบขาวจากโรงงานมาเป็นวัสดุขั้นต้นแล้วเขียนลวดลายเบญจรงค์โดยช่าง มีเพียงสองแหล่งที่มีการซื้อ

* รองศาสตราจารย์ประจำวิทยาลัยนวัตกรรมการสื่อสารสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ติดต่อได้ที่: pritsu@swu.ac.th

ของชาวจากสมาชิกในชุมชน ได้แก่ กลุ่มหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อีดี และกลุ่มเบญจรงค์ที่ตำบลนาดี แต่ทว่าก็มีสัดส่วนไม่ถึงร้อยละ 30 ของผลิตภัณฑ์ที่ผลิต

รูปแบบผลิตภัณฑ์ที่ผลิตกันอยู่มีอยู่ 7 ประเภทใหญ่ ได้แก่ 1) ขามและโถเบญจรงค์ 2) ตลับและผอบเบญจรงค์ 3) แก้วน้ำและถ้วยกาแฟเบญจรงค์ 4) ชุดกาต้มน้ำชาพร้อมถ้วยเบญจรงค์ 5) โถข้าว ชันข้าวและโถน้ำมนต์เบญจรงค์ 6) แจกันเบญจรงค์ และ 7) เครื่องใช้เบญจรงค์เบ็ดเตล็ด

ลวดลายที่ใช้เขียนมี 11 ลายได้แก่ 1) ลายดอกพิกุล 2) ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ 3) ลายเทียนหยด 4) ลายก้านขด 5) ลายจักรี 6) ลายดอกบัว 7) ลายดอกไม้ 8) ลายประเพณี 9) ลายภาพจิตรกรรมไทย 10) ลายรูปสัตว์ และ 11) ลายก้านแย่ง อย่างไรก็ตาม ลวดลายที่ได้รับความนิยมใช้มากที่สุดห้าอันดับแรกได้แก่ ลายดอกพิกุล ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายจักรี ลายดอกบัว และลายประเพณี

การใช้สี จะใช้สีต่างๆ ควบคู่กับน้ำทองเป็นหลัก มีการใช้สีตั้งแต่สีเดียวกับสีทองหรือสองสี สามสี สี่สี ห้าสี ไปจนถึงสิบสี กรณีที่ใช้สีหลายสีจะพบในการเขียนลายประเพณี ลายดอกไม้ และลายภาพจิตรกรรมไทย การใช้สีก็มีทั้งที่เป็นสีเอกรงค์ สีกลมกลืน และการใช้สีตรงกันข้าม ทั้งนี้การใช้สีจะแตกต่างกันไปตามรสนิยมของช่างเขียนลายแต่ละคน

ในด้านการจัดการ ทุกแหล่งผลิตจะเป็นการรวมกลุ่มของผู้ผลิตในชุมชน แล้วเลือกหัวหน้ากลุ่มคนใดคนหนึ่งมาเป็นผู้นำกลุ่ม ช่างที่ทำเครื่องเบญจรงค์ในทั้ง 5 แหล่งที่ศึกษาส่วนมากเป็นคนในชุมชน ผู้นำกลุ่มกว่าร้อยละ 50 จบการศึกษาระดับประถมศึกษา มีเพียงรายเดียวที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี ประสบการณ์ในการผลิตเป็นผลจากการเรียนรู้จากการปฏิบัติงานโดยตรงมาก่อน แต่ละกลุ่มมีผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์ของแหล่ง ทุกกลุ่มใช้แหล่งผลิตเป็นสถานที่จำหน่ายหลัก การกำหนดราคาก็ขึ้นกับความปรารถนาและความละเอียดของลวดลายของผลิตภัณฑ์ ไม่ปรากฏเรื่องการส่งเสริมการขายในทุกแหล่งผลิต

การสร้างช่างใหม่และการถ่ายทอดองค์ความรู้ในแหล่งผลิตเครื่องเบญจรงค์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ในเขตจังหวัดสมุทรสาครทั้ง 5 แหล่งที่ศึกษาเป็นไปในรูปแบบเดียวกัน กล่าวคือเป็นการถ่ายทอดในแบบการมุ่งฝึกช่างฝีมือ ที่ฝึกหัดทีละขั้นตามลำดับ ช่างรุ่นเก่าเป็นผู้ฝึกหัดโดยให้ผู้เรียนกระทำตามแบบ

ในประเด็นความพึงพอใจในการประกอบอาชีพของช่างทำเครื่องเบญจรงค์พบว่าร้อยละ 100 มีความพึงพอใจกับอาชีพและงานที่ตนทำกันอยู่ทั้งในด้านรายได้และที่ทำงาน ช่างเหล่านั้นเป็นสตรี ร้อยละ 53.33 และเป็นบุรุษ ร้อยละ 46.66 เป็นช่างอายุ 20-30 ปี ร้อยละ 26.66 ช่างอายุ 31-40 ปี ร้อยละ 33.33 ช่างอายุ 41-50 ปี ร้อยละ 26.66 และช่างอายุเกิน 50 ปี ร้อยละ 13.33 สำหรับระยะเวลาของการทำงานพบว่าช่างที่ทำงานในระยะเวลาน้อยกว่า 10 ปี ร้อยละ 43.33 ขณะที่ช่างทำเบญจรงค์ที่มีอายุงานมากกว่า 10 ปี คิดเป็นร้อยละ 56.66 รายได้โดยเฉลี่ยต่อเดือนอยู่ที่ประมาณ 6,000 บาท ทั้งนี้ช่างที่ชำนาญงานจะมีรายได้ราวเดือนละ 10,000-12,000 บาท และหากเป็นช่างใหม่ๆ จะมีรายได้ราวเดือนละ 5,000 บาท อย่างไรก็ตาม ผู้ในกลุ่มทุกคนในแหล่งที่ศึกษาเชื่อว่าเครื่องเบญจรงค์ยังคงเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีอนาคตอีกไกล และยังคงเป็นงานหัตถกรรมที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องได้อย่างดี ทว่าผลิตภัณฑ์เครื่องเบญจรงค์ก็จำเป็นต้องมีการพัฒนาด้วย

คำสำคัญ: เครื่องเบญจรงค์ไทยปัจจุบัน; รูปแบบ; ลวดลาย; การใช้สี; การจัดการ; การสร้างช่างใหม่

Abstract

The purpose of this research was to analyse the Thai OTOP Benjarong wares in Samutsakorn province on the form, pattern, color and the production process as well as the marketing management and the training process. The study groups were in the five main areas which produce Benjarong wares in Samutsakorn province; they were the craft groups in

Tambon Donkaidee, Tambon Bangthorat , Tambon Thasao, Tambon Nadee and Tambon Klongmadua.

The study revealed that Benjarong craft groups used the over glaze painting process to add value to the plain white ceramics. Most of them ordered the plain white ceramics from the ceramic factories both in Samutsakorn and other provinces. Only the groups in Tambon Donkaidee and Tambon Nadee used some plain white ceramics which were produced by their members in the sub-districts.

The Benjarong wares produced in these five main areas consisted of seven types; 1) Benjarong bowls and jars 2) Benjarong boxes 3) Benjarong mugs and coffee cups 4) Benjarong tea sets 5) Benjsarong rice bowls and glorious water bowls 6) Benjarong vases and 7) miscellaneous Benjarong wares.

There were eleven patterns which the Benjarong craftsmen in these study areas always used for decorating their products. They were Thai style patterns including *Dok Phikun*, *Phum Khao Bin*, *Thien Yot*, *Khan Khot* (spiral), *Chakri*, Lotus, Flowers, Thai Culture, Thai Painting, Animals, and *Kan Yaeng*. However, the top five patterns were *Dok Phikun*, *Phum Khao Bin*, *Chakri*, Lotus and Thai Culture.

For the use of color, the Benjarong craftsmen in these study areas did not restrict with the traditional five colors. They always used the metallic gold with various colors not only the complimentary colors but the harmony colors and the monochrome. The colors used may start from one and add up to ten colors, it depended upon the patterns and the Benjarong craftsmen's individual artistry and taste.

In terms of management, each craft center was a cluster of the craft families. A leader was selected by the groups. More than fifty percents of the leader completed elementary education, while only one of them got a Bachelor's degree. Most of the Benjarong craftsmen were local people, they gained their expertise via learning by doing. Besides, all study groups used their production bases as the main sale places. Each Benjarong craft group kept on developing their unique Benjarong products. The price always depended on the delicacy of the products. However, the promotional campaign of the products were not found in all production places.

The training process at these Benjarong craft centers were similar; it was the craftsman training method rather than the art teaching method, which was based on step by step actual practice, trained by the elder Benjarong craftsman in those craft centers.

It was found that all the Benjarong craftsmen were satisfied with their income and career. Among them, there were 53.33 % female and 46.66 % male. Regarding age, 26.66% of the craftsmen were 20-30 years old, 33.33% were 31-40 years old, 26.66% were 41-50 years old, and 13.33% were over 50 years old. In terms of working age, 43.33% worked as Benjarong craftsmen for less than 10 years while 56.66% more than 10 years. The average income was around 6,000 baht per month. The beginner would receive around 5,000 baht per month while the skillful craftsmen may receive around 10,000 baht each month. Moreover, every leader of Benjarong groups believed the Benjarong wares had bright long-term prospects but it was necessary to keep in mind that the products need continuous development.

Keywords: Contemporary Benjarong; Types; Pattern; Color; Management; Training

บทนำ

ในสังคมไทยงานหัตถกรรมมีอยู่มากมายหลายแขนงอาทิ เครื่องไม้ เครื่องจักสาน เครื่องดิน เครื่องหิน เครื่องโลหะ เครื่องทอง เครื่องรัก เครื่องกระดาด และเครื่องหนัง ทว่าในบรรดางานหัตถกรรมเหล่านั้นงานเครื่องปั้นดินเผาหรือเครื่องเคลือบดินเผาก็นับเป็นงานหัตถกรรมที่สังคมไทยผลิตกันทั่วทุกภาค ซึ่งในแต่ละพื้นที่ก็มีลักษณะที่แตกต่างกันไป

เครื่องเบญจรงค์นับเป็นหนึ่งในงานศิลปหัตถกรรมเครื่องเคลือบดินเผาที่มีใช้กันอยู่ในสังคมไทยนับมาตั้งแต่สมัยอยุธยา แต่ทว่าจะเป็นเครื่องใช้ที่ใช้นั้นเฉพาะเจ้านายชั้นสูงและในราชสำนัก หาได้เป็นเครื่องใช้สำหรับชนทั่วไปไม่ ด้วยเหตุที่แต่เดิมเครื่องเบญจรงค์มิได้ผลิตใหม่ในประเทศไทย หากแต่สั่งทำมาจากประเทศจีน ดังที่ปวิวรรต ธรรมาปริชากร กล่าวไว้ว่า

เครื่องถ้วยเขียนลายลงยาสีบนเคลือบเป็นเครื่องถ้วยที่เรา
นิยมเรียกกันว่า เครื่องถ้วยเบญจรงค์ ซึ่งถือเป็นเครื่องถ้วย
จีนที่ไทยสั่งผลิตจากประเทศจีน เครื่องถ้วยชนิดนี้จึง
กลายเป็นสินค้าออกของจีน เช่นเดียวกับเครื่องถ้วยลายคราม
หนานจิง ที่กลุ่มประเทศทางแถบยุโรปสั่งจีนผลิต (ปวิวรรต
ธรรมาปริชากร, 2545: 15)

“เบญจรงค์” เป็นคำที่ใช้เรียกที่ใช้เรียกเครื่องถ้วยสิ่งของที่ใช้สอยกันอยู่ในสมัยอยุธยาตอนปลาย เครื่องถ้วยเหล่านี้ประกอบด้วยสีห้าสีคือ สีดำ แดง ขาว เหลือง และเขียว เครื่องเบญจรงค์นี้เป็นเครื่องถ้วยที่ไทยออกแบบและสั่งทำจากประเทศจีนตามแบบและสีที่ไทยต้องการ คตินิยมเครื่องถ้วยสีของไทยได้รับอิทธิพลจากเครื่องถ้วยในสมัยราชวงศ์หมิงของจีน พ.ศ.2187 ตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถถึงรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เครื่องถ้วยของจีนในแบบราชวงศ์หมิงที่เป็นแบบสามสีเรียกกันว่า “ชาไซ้” ส่วนเครื่องถ้วยห้าสีเรียกกันว่า “ฉู่ไซ้” เครื่องเบญจรงค์เป็นเครื่องถ้วยที่มีการลงสีที่พื้นและลวดลายเป็นเครื่องปั้นดินเผาประเภทเซรามิก (Ceramics) ใช้เนื้อดินประเภทพอร์ซเลน (Porcelain

ware) โดยเป็นเครื่องปั้นดินเผาเคลือบที่เขียนลายด้วยวิธีลงยา หรือสีผสมเคลือบ (Enamel) เป็นงานที่มีต้นกำเนิดในประเทศจีนประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ในรัชสมัยพระเจ้าชวเนเตอะ (พ.ศ.1969-1978) สมัยราชวงศ์หมิง มีการผลิตครั้งแรกในแคว้นกังไซ มณฑลเจียงซี (หรือที่คนไทยเรียกว่า กังไส) และพัฒนาต่อมาจนเป็นที่นิยมอย่างมากในสมัยพระเจ้าเฉิงฮั่ว (พ.ศ.2008-2030) การเขียนลายตามแบบของจีนจะใช้ตั้งแต่ 3 สีขึ้นไป มีชื่อเรียกในภาษาจีนต่างๆ กัน เช่น อู๋ไฉ่ โต้วไฉ่ เฟินไฉ่ และฝาล่งไฉ่ ส่วนที่เป็นของไทยนั้นจะนิยมลง 5 สีด้วยกัน คือ ขาว เหลือง ดำ แดง เขียว (คราม) จึงเรียกว่าเครื่องเบญจรงค์หรือ 5 สี โดยทั้ง 5 สีนี้จัดได้ว่าเป็นแม่สีเครื่องถ้วยเบญจรงค์ของไทย อย่างไรก็ตามบางครั้งอาจมีการใช้สีมากกว่า 5 สี ในอดีตไทยสั่งให้ทางประเทศจีนผลิตตามความคิดและลวดลายแบบไทย เชื่อกันว่าในบางกรณีการสั่งช่างไทยให้เดินทางไปควบคุมการผลิตด้วย การสั่งทำจากประเทศจีนในสมัยนั้นได้สั่งทำเป็นโถปรักและโถฝาชะนาดกลาง เขียนเป็นลายกนก ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายเทพนม ลายนรสิงห์ และยังมีที่เป็นลวดลายของจีน เช่น ลายเทพนมจีน (เทวดาท้องพลุ่) มีพื้นสีต่างๆ เช่น เหลือง ชมพู ม่วงอ่อน เครื่องถ้วยเบญจรงค์ของไทยมีทั้งสั่งทำที่เมืองจิงเต๋อเจิ้นและจากเตาเผาที่มณฑลฝูเจี้ยน และกวางตุ้ง เครื่องเบญจรงค์ที่สั่งทำจากเมืองจิงเต๋อเจิ้นมักเป็นของใช้ในราชสำนัก เพราะเนื้อดินละเอียด แกร่ง และเขียนลายได้ละเอียดสวยงาม

จรรยา โกมรรัตนานนท์ (2539: 30-32) กล่าวถึงเครื่องเบญจรงค์ไว้ในหนังสือสารานุกรมเครื่องปั้นดินเผา ความว่า

“...เบญจรงค์เป็นเครื่องปั้นดินเผาไทยที่สั่งทำจากประเทศจีนแต่มีลวดลายสีสันทเป็นไทย...ลักษณะของเครื่องปั้นดินเผาเบญจรงค์ จึงมีความงามอย่างไทยยิ่งกว่าเครื่องปั้นดินเผาประเภทอื่น เบญจรงค์เป็นเครื่องปั้นดินเผาที่ผลิตสำหรับประเทศไทยเท่านั้น และผลิตเป็นของใช้ในราชสำนักในวังเจ้านายบ้านขุนนางชั้นสูง ไม่ใช่สำหรับจำหน่ายใน

ท้องตลาดทั่วไป...เครื่องปั้นดินเผาเบญจรงค์นั้น สันนิษฐานได้ว่าเกิดขึ้นเมื่อสมัยอยุธยาและมาสิ้นสุดลงในสมัยรัชกาลที่ 5..."

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นว่าเครื่องเบญจรงค์นั้นเป็นเครื่องปั้นดินเผาในสังคมไทยที่เกิดขึ้นเพื่อชนชั้นสูงโดยเฉพาะ และเมื่อเวลาผ่านไปเครื่องเบญจรงค์ ก็กลายเป็นวัตถุโบราณล้ำค่ากลายเป็นของหายากที่มีราคาสูง แต่ทว่าในระยะเวลาไม่นานมานี้ได้เกิดปรากฏการณ์แบบก้าวกระโดดขึ้น กล่าวคือ เกิดการผลิตเครื่องเบญจรงค์ขึ้นในประเทศไทยออกวางขายสำหรับผู้คนทั่วไปมากมาย ในราคาที่ไม่สูงมากนักและกลายเป็นสินค้าที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของคนไทย อีกทั้งแหล่งผลิตเครื่องเบญจรงค์เหล่านั้นมิได้มีพัฒนาการมาจากแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาในอดีตของไทย ดังจะเห็นได้จากการประชุมเอเปค 2003 เครื่องเบญจรงค์ คือผลิตภัณฑ์ที่เป็นตัวแทนในการแสดงความงามของคุณค่าฝีมือไทย นอกจากนี้ ชเนตตี ขุขันธ์ (2545: 71) แสดงทัศนะต่อเครื่องเบญจรงค์ไว้ว่า

เครื่องถ้วยเบญจรงค์นับเป็นหนึ่งในมรดกทางภูมิปัญญาอันล้ำค่าของไทยที่ได้รับการเผยแพร่จนเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในเวทีโลก และแม้แต่คนไทยด้วยกันเองก็ยังอดที่จะความสามารถอันหาตัวจับได้ยากของช่างฝีมือแขนงนี้ไม่ได้ เพราะกว่าที่ถ้วยโอชามเหล่านี้จะสำเร็จเป็นชิ้นงานอันวิจิตรตระการตาได้นั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้ และความชำนาญในทุกขั้นตอนของกรรมวิธีการผลิตเลยทีเดียว

อย่างไรก็ดี แหล่งผลิตเครื่องเบญจรงค์ของไทยในปัจจุบันจะมีได้เกี่ยวข้องกับแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาของไทยโบราณเลย แหล่งผลิตในปัจจุบันมีอยู่ใน จังหวัดเพชรบุรี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดชัยนาท จังหวัดพิจิตร จังหวัดนครปฐม กรุงเทพมหานคร จังหวัดสมุทรสงคราม และจังหวัดสมุทรสาคร ทว่าแหล่งผลิตในเขตจังหวัดสมุทรสาครจะเป็นแหล่งผลิตที่ใหญ่ที่สุด และมีผลิตภัณฑ์เครื่องเบญจรงค์ที่มีคุณภาพดี ดังจะเห็นได้จากการได้รับคัดเลือกให้แสดงผลภัณฑ์มาจัดแสดงที่บ้านพิษณุโลกในช่วงการประชุมผู้นำเศรษฐกิจ

รุ่งนภา ทัดท่าทราย (2546) กล่าวถึงเครื่องเบญจรงค์ของไทยปัจจุบันไว้
ความว่า

...เครื่องถ้วยเบญจรงค์ จัดเป็นภาชนะเครื่องตกแต่ง
และเครื่องประดับทั้งดงาม หาที่เปรียบมิได้ ลวดลายสีสันแสดง
เอกลักษณ์ของไทยสะท้อนความรู้สึกราวมนต์ แนวคิดเชิง
ปรัชญาในลักษณะต่างๆ กัน เช่น ลายเทพพนม ดอกไม้
พฤกษชาติและสัตว์ ฯลฯ ให้ความหมายลึกซึ้งด้านโศกตรพย์
อำนาจ วาสนา อายุยืน อันเป็นความปรารถนาของมนุษย์ทั่วไป
เบญจรงค์จึงเป็นสิ่งที่เปี่ยมล้นด้วยคุณค่ามตะแห่งบรรพศิลป์
ของไทย เป็นอาชีพหนึ่งที่ช่วยสร้างสรรค์สังคมไทยและธำรง
รักษาศิลปวัฒนธรรมของไทย อีกทั้งยังเป็นผลิตภัณฑ์ส่งออกที่
ได้รับการยอมรับถึงความวิจิตรบรรจงอย่างงดงามของลวดลาย
เบญจรงค์ที่ประดิษฐ์ขึ้นโดยฝีมือของคนไทย และเป็นสินค้าที่
ได้รับความนิยมติดอันดับสินค้าชั้นนำในตลาดโลกด้วย

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นนั้น จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจและเห็นความสำคัญ
ของการศึกษาวิเคราะห์เครื่องเบญจรงค์ของไทยในปัจจุบัน ว่ามีสถานภาพเช่นไร
โดยมุ่งศึกษากลุ่มผลิตเครื่องเบญจรงค์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ในเขตจังหวัด
สมุทรสาคร เพื่อศึกษาเปรียบเทียบถึงความเหมือนและความแตกต่างของเครื่อง
เบญจรงค์ การจัดการการตลาด ตลอดจนกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาเชิงช่าง
ต่อช่างรุ่นหลัง ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ต่อการพัฒนา ส่งเสริมงานหัตถกรรมเครื่อง
เบญจรงค์ให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น อีกทั้งผลของการศึกษาอาจจะมีประโยชน์แก่
ผู้ที่สนใจและวงวิชาการด้านเซรามิก หรือเครื่องปั้นดินเผาในระดับต่างๆ ด้วย
นอกจากนี้ผลของการศึกษายังสะท้อนถึงการตระหนักในคุณค่าของ
ศิลปหัตถกรรมของชาติว่ามีได้มีเพียงคุณค่าในทางเศรษฐกิจแต่ทว่ายังคงมีคุณค่า
ในด้านของความรู้สึกต่อทั้งชุมชนที่เกี่ยวข้องและประชาชนทั่วไปของประเทศที่มี

ผลงานศิลปหัตถกรรมอันมีเอกลักษณ์เฉพาะ อันอาจส่งผลต่อการอนุรักษ์ทุนทางสังคมของชาติและศิลปะอันเป็นเครื่องบอกตัวตนของคนไทยอีกด้วย

จุดมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบผลิตภัณฑ์เครื่องเบญจรงค์ไทยปัจจุบันของกลุ่มหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ในเขตจังหวัดสมุทรสาคร ในประเด็น
 - 1.1 กระบวนการผลิต
 - 1.2 รูปแบบของผลิตภัณฑ์
 - 1.3 ลวดลาย และการใช้สี
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการจัดการของกลุ่มผลิตเครื่องเบญจรงค์เป็นงานหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ 5 แหล่งสำคัญ ในเขตจังหวัดสมุทรสาคร
3. เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาและการสร้างช่างเบญจรงค์รุ่นใหม่ในแหล่งผลิตทั้ง 5 แหล่งใหญ่ ในเขตจังหวัดสมุทรสาคร

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยเรื่องนี้เป็นงานวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) ซึ่งมุ่งค้นคว้าข้อเท็จจริงในสภาพการณ์ของเครื่องเบญจรงค์ไทยปัจจุบันว่าเป็นอย่างไร โดยมุ่งความสำคัญที่การศึกษาภาคสนาม (field study) ซึ่งสำรวจปรากฏการณ์ที่เป็นอยู่จากแหล่งผลิตเครื่องเบญจรงค์ไทยปัจจุบัน เน้นการศึกษาเฉพาะแหล่งผลิตเครื่องเบญจรงค์ไทยปัจจุบันในเขตจังหวัดสมุทรสาคร

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องเครื่องเบญจรงค์ไทยปัจจุบัน: กรณีศึกษาเครื่องเบญจรงค์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ในเขตจังหวัดสมุทรสาคร มีกระบวนการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเครื่องเบญจรงค์และเครื่องลายทองจากเอกสารต่างๆ เพื่อประมวลข้อมูลอันเป็นความคิดและหลักการเบื้องต้น

2. ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ที่จะลงไปศึกษาจากแหล่งข้อมูลต่างๆ จากนั้นก็ประสานงานติดต่อกับผู้นำกลุ่มผลิตในเขตจังหวัดสมุทรสาคร เพื่อการนัดหมายในการลงพื้นที่เพื่อสำรวจและเก็บข้อมูลต่างๆ ทั้งสัมภาษณ์ สังเกตและเก็บข้อมูลเชิงประจักษ์เพื่อนำมาประกอบการศึกษา
3. จัดแยกแยะข้อมูลให้เป็นระบบหมวดหมู่ เพื่อสะดวกต่อการวิเคราะห์ จากนั้นก็วิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นที่ระบุไว้ในจุดมุ่งหมายของการวิจัย
4. สรุปผลการศึกษาวิเคราะห์แล้วเรียบเรียงเป็นรายงานวิจัย จัดพิมพ์จัดทำรูปเล่มเพื่อเผยแพร่ผลการศึกษาต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาเรื่องเครื่องเบญจรงค์ไทยปัจจุบัน: กรณีศึกษาเครื่องเบญจรงค์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ในเขตจังหวัดสมุทรสาคร ไว้ดังนี้

1. **ขอบเขตด้านพื้นที่** การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์เครื่องเบญจรงค์ไทยปัจจุบันที่ผลิตในแหล่งผลิต 5 แหล่งสำคัญของจังหวัดสมุทรสาคร คือ
 - 1.1 กลุ่มสตรีสหกรณ์นาเกลือ ต.บางไทรต อ.เมือง
 - 1.2 กลุ่มหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อี ต.ดอนไก่อี อ.กระทุ่มแบน
 - 1.3 กลุ่มเครื่องเบญจรงค์คลองมะเตีอ ต.คลองมะเตีอ อ.กระทุ่มแบน
 - 1.4 กลุ่มเบญจรงค์ท่าเสา ต.ท่าเสา อ.กระทุ่มแบน
 - 1.5 กลุ่มรุ่งทองเบญจรงค์ ต.นาดี อ.เมือง
2. **ขอบเขตด้านเนื้อหา** งานวิจัยฉบับนี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นต่อไปนี้
 - 2.1 กระบวนการผลิต
 - 2.2 รูปแบบของผลิตภัณฑ์
 - 2.3 ลวดลาย การใช้สี
 - 2.4 การจัดการ

2.5 การถ่ายทอดภูมิปัญญา และการสร้างช่างรุ่นใหม่

3. กลุ่มตัวอย่าง การศึกษาเครื่องเบญจรงค์ไทยปัจจุบัน ในงานวิจัยฉบับนี้ มุ่งใช้กลุ่มตัวอย่างอันเป็นผลิตภัณฑ์เครื่องเบญจรงค์จากแหล่งผลิตเครื่องเบญจรงค์เป็นผลิตภัณฑ์ OTOP จากแหล่งสำคัญ 5 แห่งในเขตจังหวัดสมุทรสาคร ได้แก่

3.1 แหล่งผลิตเครื่องเบญจรงค์ กลุ่มสตรีสหกรณ์นาเกลือ ต.บางโทรัด อ.เมือง ผู้นำกลุ่มคือ นางประจวบ รอดดารา

3.2 แหล่งผลิตเครื่องเบญจรงค์ กลุ่มหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อติ ต.ดอนไก่อติ อ.กระทุ่มแบน ผู้นำกลุ่มคือ นางอุไร แดงเอี่ยม

3.3 แหล่งผลิตเครื่องเบญจรงค์ กลุ่มเครื่องเบญจรงค์บ้านคลองตากแดด ต.คลองมะเดื่อ อ.กระทุ่มแบน ผู้นำกลุ่มคือ นายไชยวัฒน์ วรวงษ์

3.4 แหล่งผลิตเครื่องเบญจรงค์กลุ่มเบญจรงค์ท่าเสา ต.ท่าเสา อ.กระทุ่มแบน ผู้นำกลุ่มคือ นายวินิจ โตแดง

3.5 แหล่งผลิตเครื่องเบญจรงค์กลุ่มรุ่งทองเบญจรงค์ ต.นาดี อ.เมือง ผู้นำกลุ่มคือ จ.อ.ไพรัช ม่วงเผือก

ทั้งนี้ผู้วิจัยจะเลือกผลิตภัณฑ์อันเป็นตัวแทนงานเครื่องเบญจรงค์ในแต่ละแหล่งผลิตมาศึกษาวิเคราะห์ จำนวนไม่น้อยกว่าแหล่งละ 100 ชิ้นงาน

ผลการวิจัย

จากการศึกษาเครื่องเบญจรงค์ไทยปัจจุบันของกลุ่มหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ในห้าแหล่งผลิตสำคัญในเขตจังหวัดสมุทรสาครพบว่า

1. กระบวนการผลิต แหล่งผลิตเครื่องเบญจรงค์ไทยปัจจุบันที่เป็นกลุ่มหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ทั้งห้ากลุ่มในเขตจังหวัดสมุทรสาคร มีกระบวนการผลิตในลักษณะการเพิ่มมูลค่าให้เครื่องปั้นดินเผาหรืองานเซรามิกที่ผ่านการเผาเคลือบเป็นสีขาวมาแล้วมากกว่าที่จะเป็นกระบวนการผลิตที่สมบูรณ์ทั้งวงจร ส่วนใหญ่จะสั่งซื้อของขาวหรือเซรามิกเคลือบขาวจากโรงงานมาเป็นวัสดุขั้นต้น มีเพียงสองในห้าแหล่งที่มีการซื้อเครื่องขาวจากสมาชิกในชุมชน ในกลุ่มได้แก่ กลุ่มหมู่บ้าน

เบญจรงค์ตอนไก่อดี และกลุ่มรังทองเบญจรงค์ แต่ทว่าก็เป็นเพียงสัดส่วนในระดับที่ไม่ถึงร้อยละ 30 ของผลิตภัณฑ์ที่กลุ่มดังกล่าวผลิตจำหน่าย ด้วยเหตุนี้แหล่งผลิตทั้งห้าแหล่งจึงเป็นกลุ่มที่ดำเนินการเขียนลายและตกแต่งให้เครื่องเคลือบขาวหรือของขาวเป็นเครื่องเบญจรงค์นั่นเอง ขั้นตอนการผลิตก็ไปในลักษณะเดียวกันคือเริ่มจากนำเครื่องถ้วยเคลือบขาวมาวนและเขียนเส้นด้วยน้ำทองแล้วลงสีต่างๆ ผึ่งให้แห้ง แล้วนำไปเผา ทั้งนี้แต่ละกลุ่มอาจมีเทคนิคเฉพาะตามประสบการณ์และความชำนาญของตนด้วย

ในส่วนของวัสดุที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นวัสดุที่สั่งซื้อจากโรงงานและตัวแทนจำหน่ายจากกรุงเทพมหานครเป็นสำคัญ ทั้งสีและน้ำทอง

ช่างที่ทำเครื่องเบญจรงค์ในทั้งห้าแหล่งที่ศึกษาส่วนมากเป็นคนในชุมชนญาติพี่น้อง คนในครอบครัว พื้นฐานการศึกษาก็ได้ผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียนสูงมากนัก ผู้นำกลุ่มกว่าร้อยละ 50 จบการศึกษาระดับประถมศึกษา มีเพียงรายเดียวที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีในสาขาที่ได้เกี่ยวข้องกับการผลิตเครื่องเบญจรงค์แต่อย่างใด ประสบการณ์ในการผลิต ในการเขียนลายเป็นผลจากการปฏิบัติโดยตรง ผูกผันจากที่ผ่านประสบการณ์การเป็นลูกจ้างในแหล่งผลิตเครื่องเบญจรงค์มาก่อนทั้งสิ้น (Learning by doing) มีเพียงสมาชิกในกลุ่มสตรีสหกรณ์นาเกลือ ที่ ต.บางโทรัด ซึ่งแตกต่างจากกลุ่มอื่นตรงที่เป็นการเริ่มจากการเรียนเพื่อพัฒนาอาชีพโดยตรง กล่าวคือเรียนการเขียนลายเบญจรงค์จากหลักสูตรพัฒนาอาชีพของจังหวัดสมุทรสาคร มิใช่เป็นช่างที่ผ่านการเป็นลูกจ้างหรือเป็นคนงานในแหล่งทำเครื่องเบญจรงค์มาก่อน

2. รูปแบบของผลิตภัณฑ์ จากการศึกษารูปแบบผลิตภัณฑ์ในแหล่งผลิตเครื่องเบญจรงค์ไทยปัจจุบันในเขตจังหวัดสมุทรสาครทั้งห้าแหล่งพบว่ารูปแบบผลิตภัณฑ์ที่ผลิตกันอยู่มีอยู่ 7 ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่ 1) ขามและโถเบญจรงค์ 2) ตลับและผอบเบญจรงค์ 3) แก้วน้ำและถ้วยกาแฟเบญจรงค์ 4) ชุดกาน้ำชาพร้อมถ้วยเบญจรงค์ 5) โถข้าว ขันข้าวและโถน้ำมนต์เบญจรงค์ 6) แจกันเบญจรงค์และ 7) ผลิตภัณฑ์เครื่องใช้เบญจรงค์เบ็ดเตล็ด รูปแบบผลิตภัณฑ์เหล่านี้ในแหล่งใหญ่ก็จะ

มีผลิตทุกรูปแบบ แต่ในแหล่งผลิตเลือกรูปแบบของผลิตภัณฑ์ก็จะมีหลากหลายน้อยลงตามลำดับ รูปแบบหลักที่เป็นภาพลักษณ์ของเครื่องเบญจรงค์อย่างเช่นชามและโถเบญจรงค์ก็จะเป็นรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่มีในทุกแหล่งผลิตในเขตจังหวัดสมุทรสาคร ตัวรูปแบบของผลิตภัณฑ์ที่ไม่พบว่ามีแตกต่าง หลากหลายก็เป็นด้วยเหตุที่ผู้ผลิตสั่งซื้อเครื่องเคลือบขาวจากแหล่งเดียวกัน เพียงแต่แหล่งใดจะเลือกรูปแบบใดมาผลิตเป็นผลิตภัณฑ์เบญจรงค์จำหน่ายในแหล่งของตนเท่านั้น อย่างไรก็ตาม มีแหล่งผลิตบางแห่งพยายามผลิตสินค้ารูปแบบใหม่ที่ต่างไปจากเดิม อาทิ การเขียนภาพเบญจรงค์บนแผ่นกระเบื้องประดับผนัง การใช้เครื่องปั้นดินเผาที่มีได้เคลือบจากเกาะเกร็ดมาตกแต่งด้วยการเขียนลวดลายแบบเบญจรงค์

3. ลวดลายและการใช้สี จากการศึกษาลวดลายและการใช้สีในการผลิตเครื่องเบญจรงค์ไทยปัจจุบันในเขตจังหวัดสมุทรสาครทั้งห้าแหล่งพบว่า มีลวดลายที่ใช้เขียนผลิตภัณฑ์เครื่องเบญจรงค์อยู่ทั้งสิ้น 11 ประเภท ได้แก่ 1) ลายดอกพิกุล 2) ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ 3) ลายเทียนหยด 4) ลายก้านขด 5) ลายจักรี 6) ลายดอกบัว 7) ลายดอกไม้ 8) ลายประเพณี 9) ลายภาพจิตรกรรมไทย 10) ลายรูป

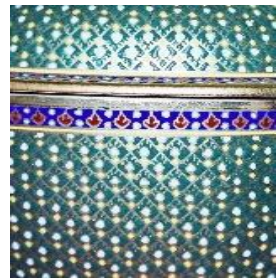
สัตว์ และ 11) ลายก้านแย่ง นอกจากนี้ยังพบลวดลายเบ็ดเตล็ดอื่นๆ อีก ทว่ามีการใช้ยังไม่ถึงร้อยละ 5 ของผลิตภัณฑ์ทั้งหมด อย่างไรก็ตามลวดลายที่ได้รับความนิยมใช้มากที่สุดห้าอันดับแรกในแหล่งผลิตทั้งห้าแหล่งได้แก่ ลายดอกพิกุล ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายจักรี ลายดอกบัว และลายประเพณี ทว่าการเลือกลายทั้งห้าลายมาเขียนผลิตภัณฑ์เครื่องเบญจรงค์ในแต่ละแหล่งผลิตนั้นจะนิยมแตกต่างกันไป กลุ่มหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไถ่ใต้นิยมใช้ลายประเพณีมากที่สุด รองลงมาก็ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายจักรี ลายเทียนหยดและดอกพิกุล กลุ่มสตรีสหกรณ์นาเกลือนิยมใช้ลายดอกบัวมากที่สุด รองลงมาได้แก่ลายนกยูง ลายดอกไม้ ลายดอกพิกุล และลายจักรี กลุ่มเครื่องเบญจรงค์คลองมะเดื่อนิยมใช้ลายดอกพิกุลมากที่สุด รองลงมาได้แก่ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายจักรี และลายประเพณี กลุ่มเบญจรงค์ท่าเสาใต้นิยมใช้ลายดอกบัวมากที่สุด รองลงมาได้แก่ลายก้านขด ลายจักรี และลายดอกพิกุล กลุ่มรุ่งทองเบญจรงค์นิยมใช้ลายจักรีมากที่สุด รองลงมาได้แก่ลายประเพณี ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ และลายดอกพิกุล

ลายดอกพิกุล

ลายดอกพิกุล

ลายเทียนหยด

ลายก้านขด

ลายดอกบัว

ลายจักรี

ลายดอกไม้

ลายประเพณี

การใช้สีในการเขียนลายเครื่องเบญจรงค์ปัจจุบันในแหล่งผลิตเครื่องเบญจรงค์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ในเขตจังหวัดสมุทรสาครพบว่าจะใช้สีต่างๆ ควบคู่กับน้ำทองเป็นหลัก สีที่ใช้ในการเขียนผลิตภัณฑ์แต่ละชิ้นพบว่ามีการใช้สีเพียงสีเดียวกับสีทองของน้ำทอง สองสี สามสี สี่สี ห้าสี ไปจนถึงสิบสีก็มี กรณีที่ใช้สีหลายสีจะพบในการเขียนลายประเพณี ลายดอกไม้ และลายภาพจิตรกรรมไทย เป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้การใช้สีก็มีทั้งที่เป็นสีเอกรงค์ สีกลมกลืน และการใช้สีตรงกันข้ามในการเขียนลวดลาย ทั้งนี้การใช้สีแตกต่างกันไปตามรสนิยมของช่างแต่ละคน

4. การจัดการ จากการศึกษาด้านการจัดการของแหล่งผลิตเครื่องเบญจรงค์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ในเขตจังหวัดสมุทรสาครพบว่า แหล่งผลิตส่วนใหญ่มีโครงสร้างของกลุ่มแบบเดียวกันกล่าวคือ แต่ละแหล่งเป็นการรวมตัวของกลุ่มผู้ผลิตกลุ่มย่อยๆ เข้าด้วยกัน โดยเลือกหัวหน้ากลุ่มใดๆ กลุ่มหนึ่งเป็นผู้นำกลุ่มในชุมชนนั้นๆ เห็นได้จาก กลุ่มหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่ดี กลุ่มเครื่องเบญจรงค์คลองมะเดื่อ กลุ่มเบญจรงค์ท่าเสา และกลุ่มรุ่งทองเบญจรงค์ เว้นแต่กลุ่มสตรีสหกรณ์นาเกลือที่ต่างไปจากกลุ่มอื่นเพราะเป็นการรวมตัวของแม่บ้านจัดตั้งเป็นสหกรณ์แบ่งงานกันทำตามกำลัง มิใช่เป็นการรวมตัวของกลุ่มผู้ผลิต แต่ละกลุ่มมีผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์ของแหล่งอย่างชัดเจน ทุกกลุ่มใช้แหล่งผลิตเป็นที่จำหน่ายสำคัญ มีเพียงส่วนน้อยที่มีร้านจำหน่ายในกรุงเทพมหานครด้วย นอกนั้นจะจำหน่ายปลีกที่แหล่งผลิต และขายส่งให้ผู้จำหน่ายปลีกรายอื่นมารับจากแหล่งผลิตไปจำหน่ายเอง การกำหนดราคาก็ขึ้นกับความประณีตและความละเอียดของ

ลดลายของผลิตภัณฑ์ ไม่ปรากฏเรื่องการส่งเสริมการขายในทุกแหล่งผลิต แต่ทุกแหล่งระบุว่ากิจกรรมงานแสดงสินค้า OTOP ที่ภาครัฐจัดขึ้นนับเป็นสิ่งที่ช่วยในการจำหน่ายมียอดสูงมากในทุกครั้งที่มีการจัดงาน อย่างไรก็ตาม การผลิตในทั้งห้าแหล่งไม่เพียงพอกับการจำหน่ายอยู่แล้ว แหล่งผลิตส่วนใหญ่ไม่มีอุปสรรคหรือปัญหาในช่วงนี้ มีเพียงแหล่งเดียวที่ระบุว่าต้องการการสนับสนุนด้านงบประมาณทุน คือกลุ่มสตรีสหกรณ์นาเกลือ ต.บางไทรต อ.เมือง

5. การถ่ายทอดองค์ความรู้และการสร้างช่างใหม่ การสร้างช่างใหม่และการถ่ายทอดองค์ความรู้ในแหล่งผลิตเครื่องเบญจรงค์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ในเขตจังหวัดสมุทรสาครทั้งห้าแหล่งที่ศึกษาเป็นไปในรูปแบบเดียวกัน กล่าวคือเป็นการถ่ายทอดในแบบการมุ่งฝึกช่างฝีมือ ที่ฝึกหัดทีละขั้นตามลำดับ ช่างรุ่นเก่าเป็นผู้ฝึกหัดให้โดยบอกผู้เรียนกระทำตามแบบ การฝึกเขียนลายที่ละลาย อีกทั้งมุ่งถ่ายทอดให้คนในครอบครัวเป็นสำคัญอันดับแรก แล้วจึงกระจายไปยังคนในชุมชน บุคคลที่สนใจ สืบในห้าแหล่งที่ศึกษามุ่งฝึกคนรุ่นใหม่เพื่อให้ได้มาซึ่งกำลังในการผลิตภายในกลุ่มเป็นสำคัญ เว้นแต่กลุ่มรุ่งทองเบญจรงค์ ที่ต.นาดี เพียงแหล่งเดียวที่ผู้นำกลุ่มพยายามพัฒนาให้เป็นศูนย์ฝึกเบญจรงค์ เพื่อเปิดสอนการเขียนลายเบญจรงค์ให้แก่เยาวชนโดยใช้งบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐ อย่างไรก็ตาม กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เท่าที่เป็นอยู่ยังคงเป็นกระบวนการสอนแบบฝึกทักษะ เป็นการสอนแบบให้ทำตามแบบครู หรือช่างรุ่นก่อนเป็นสำคัญเช่นเดียวกัน

6. ทักษะต่ออาชีพและเครื่องเบญจรงค์ จากการศึกษาช่างในแหล่งผลิตเครื่องเบญจรงค์ทั้งห้าแหล่งเกี่ยวกับความพึงพอใจในการประกอบอาชีพเป็นช่างทำเครื่องเบญจรงค์พบว่าร้อยละ 100 มีความพึงพอใจกับอาชีพและงานที่ตนทำกันอยู่ทั้งในด้านรายได้และที่ทำงานที่ไม่ไกลจากที่อยู่อาศัย จากการสำรวจพบว่าช่างเขียนลายเบญจรงค์ เป็นสตรีร้อยละ 53.33 และเป็นบุรุษร้อยละ 46.66 ช่วงอายุของช่างก็มีตั้งแต่ อายุ 20 ต้นๆ จนกระทั่งเกิน 50 ปี กล่าวคือเป็นกลุ่มช่างอายุ 20-30 ปี ร้อยละ 26.66 กลุ่มช่างอายุ 31-40 ปี ร้อยละ 33.33 กลุ่มช่างอายุ 41-50 ปี ร้อยละ 26.66 และกลุ่มช่างอายุเกิน 50 ปี ร้อยละ 13.33 สำหรับ

ระยะเวลาของการทำงานพบว่า มีช่างที่ทำงานในช่วงต่ำกว่า 10 ปี ร้อยละ 43.33 ขณะที่จำนวนช่างทำเครื่องเบญจรงค์ที่มีอายุงานมากกว่า 10 ปี คิดเป็น ร้อยละ 56.66

สำหรับประเด็นเรื่องการวางแผนว่าจะออกไปทำธุรกิจการทำเครื่องเบญจรงค์ของตนเองในอนาคตหรือไม่ ปรากฏว่ามีเพียงกลุ่มช่างเพศชายที่มีอายุช่วง 20-30 ปี นับเป็นร้อยละ 13.33 ที่ให้คำตอบว่าคิดเหมือนกันแต่ยังกังวลเรื่องการลงทุนสูง อีกทั้งกลัวเรื่องความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้น โดยเหตุนี้ช่างในแหล่งทุกคนจึงพึงพอใจที่ประกอบอาชีพนี้ ไม่คิดจะเปลี่ยนแปลงหรือย้ายไปประกอบอาชีพอื่น รายได้โดยเฉลี่ยต่อเดือนอยู่ที่ประมาณ 6,000 บาท ทั้งนี้ช่างที่ชำนาญงานก็จะมีรายได้ราวเดือนละ 10,000-12,000 บาท และหากเป็นช่างใหม่ๆ ก็จะมีรายได้ราวเดือนละ 5,000 บาท

ทัศนะของผู้ในกลุ่มที่ผลิตเครื่องเบญจรงค์กลุ่มหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ในแหล่งที่ศึกษาทุกคนเชื่อว่าเครื่องเบญจรงค์ยังคงเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีอนาคตอีกไกล ยังคงเป็นงานหัตถกรรมที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องได้อย่างดี ทว่าผลิตภัณฑ์จำเป็นต้องมีการพัฒนา

อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

ผลิตภัณฑ์เครื่องเบญจรงค์ไทยปัจจุบันในกลุ่มที่ผลิตเป็นผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์นับเป็นงานหัตถกรรมหนึ่งที่มีพลังในการสร้างพลวัตและกระแสเคลื่อนไหวในชุมชนได้อย่างมาก แม้ว่าการผลิตเครื่องเบญจรงค์ในเขตจังหวัดสมุทรสาครจะมีทั้งที่เป็นการผลิตในระบบโรงงานอุตสาหกรรม และที่เป็นการผลิตในระดับในครัวเรือนและชุมชน ทว่าความต้องการของตลาดต่อสินค้าประเภทนี้ยังอยู่ในระดับที่น่าพอใจ และเป็นที่ต้องการของผู้บริโภคทั้งภายในประเทศและตลาดต่างประเทศ ที่สำคัญก็คือเครื่องเบญจรงค์นับเป็นผลิตภัณฑ์ประเภทงานหัตถกรรมทำด้วยมือที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของไทย หากภาครัฐและองค์กร ชุมชนที่เกี่ยวข้องให้ความสนใจที่จะช่วยพัฒนาเพื่อผลที่ยั่งยืน

เชื่อว่าน่าจะเป็นผลิตภัณฑ์ไทยที่ใช้ความเป็นไทยเพื่อเอกลักษณ์ของสินค้า หรือผลิตภัณฑ์เครื่องเคลือบในตลาดปัจจุบันและอนาคตได้อย่างดี

ในสถานภาพปัจจุบันงานหัตถกรรมเครื่องเบญจรงค์ที่ผลิตกันอยู่นับเป็นผลิตภัณฑ์หัตถกรรมที่สร้างรายได้ให้แก่ผู้ผลิต ช่างเขียนลาย ช่างทำเครื่องเบญจรงค์ในระดับที่น่าพอใจ เป็นหนึ่งในผลิตภัณฑ์ OTOP ของจังหวัดสมุทรสาครที่กระจายและสร้างรายได้ให้กับชุมชนและจังหวัดในระดับที่สูง ส่งผลให้เกิดการแข่งขันในทางธุรกิจอย่างมาก ภาครัฐ ชุมชน อำเภอ และจังหวัดอาจจำเป็นต้องให้ความดูแลอย่างใกล้ชิด เพื่อให้เกิดการรวมตัวเพื่อการพัฒนาอันจะนำประโยชน์มาสู่ผู้เกี่ยวข้องในแบบที่ยั่งยืน เพราะมิเช่นนั้นอาจเกิดความขัดแย้งในทางผลประโยชน์ขึ้นได้ องค์กรกลางในระดับจังหวัดหรือแม้แต่ระดับประเทศอาจจำเป็นต้องจัดทำแผนการพัฒนา ทิศทางและนโยบายต่อผลิตภัณฑ์เครื่องเบญจรงค์ที่ชัดเจนว่า ความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์งานเครื่องเบญจรงค์แบบเก่ากับผลิตภัณฑ์เครื่องเบญจรงค์ไทยร่วมสมัยจะเป็นไปในทิศทางเช่นไร

การพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องเบญจรงค์ไทย หน่วยงานรัฐ สถาบันการศึกษา และชุมชนอาจจำเป็นต้องร่วมมือกันทั้งการพัฒนาความรู้เรื่องการผลิต การเขียนลวดลาย ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบผลิตภัณฑ์กับประโยชน์ใช้สอย และตลาดที่เป็นเป้าหมาย รวมทั้งการตระหนักถึงสิ่งที่เป็นตัวตนของเครื่องเบญจรงค์ไทยทั้งนี้เพราะหากเราสูญเสียอัตลักษณ์ของเครื่องเบญจรงค์ไทยไปแล้ว ผลิตภัณฑ์เหล่านั้นอาจไม่มีความแตกต่างไปจากเครื่องเคลือบที่เขียนสีทั่วๆ ไปก็ได้ สอดคล้องกับความคิดของประชา สุวิธานนท์ (2554) ที่กล่าวถึงการพัฒนาผลิตภัณฑ์ความว่า

ความโดดเด่นของงานออกแบบไทย ควรจะต้องถูกทำ
ความเข้าใจใหม่ ทำความเข้าใจกันตั้งแต่นักออกแบบจนถึงผู้มี
อำนาจในการสั่งงานบริหารประเทศว่า การออกแบบมิใช่มุ่ง
หยิบนำชิ้นส่วนสัญลักษณ์มาใช้อย่างไรคุณค่าและรสนิยม ถ้า
อยากจะทำงานอวดว่านี่คืองานไทย ก็ต้องเข้าใจอย่างลึกซึ้งว่า

งานออกแบบไทยคืองานสะท้อนชีวิตของคนไทยทุกหมู่เหล่า งานออกแบบควรมุ่งประโยชน์ใช้สอย สะท้อนอารมณ์ความรู้สึกที่แทรกในทุกรายละเอียดของวิถีชีวิต มีเรื่องราวเล่าขานที่ถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาอย่างช้านาน ที่สำคัญสามารถนำมาปรับใช้อย่างมีประสิทธิภาพ

ด้วยเหตุนี้ถ้าหากเราปล่อยให้เป็นการละเลยของชุมชนที่ผลิตแต่เพียงลำพังแล้ว การขาดความรู้ความเข้าใจของกระบวนการออกแบบผลิตภัณฑ์ การขาดความเข้าใจเรื่องการตลาด ก็อาจส่งผลให้การผลิตเครื่องเบญจรงค์เป็นไปอย่างไร้ทิศทางได้เช่นกัน

สำหรับด้านการจัดการกลุ่มผู้ผลิตส่วนใหญ่จัดว่าสามารถดำเนินการมาได้อย่างดีระดับหนึ่ง แต่ถ้าเราต้องการเห็นชุมชนและกลุ่มผู้ผลิตเหล่านี้สามารถสร้างรายได้และกระจายรายได้ต่อชุมชนและสมาชิกได้อย่างดีและยั่งยืนแล้ว ภาครัฐและส่วนงานที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องสร้างความเข้าใจในเรื่องการวางแผนทางธุรกิจ การรวมตัวของกลุ่มธุรกิจที่เป็นประเภทเดียวกันเพื่อการประสานประโยชน์ร่วมกันมากยิ่งขึ้น การให้ความช่วยเหลือของภาครัฐแค่เพียงจัดงานแสดงสินค้า จัดเทศกาลเพื่อนำสินค้าไปวางขายอาจไม่เพียงพอ และไม่ใช่ว่าการสนับสนุนอย่างแท้จริง และไม่ใช่ว่าการส่งเสริมที่ก่อให้เกิดประโยชน์ที่ยั่งยืน หากแต่เป็นการให้แรงเสริมชั่วคราวมากกว่า

การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกลุ่มที่ผลิตงานหัตถกรรมเครื่องเบญจรงค์ และชุมชนนับเป็นประเด็นที่ต้องตระหนักและต้องสร้างให้เกิดความร่วมมือ การประสานประโยชน์ อีกทั้งต้องกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความภูมิใจในผลิตภัณฑ์ที่นำมาซึ่งชื่อเสียง และนำมาซึ่งรายได้ ทั้งนี้อาจพัฒนาไปสู่การเป็นหมู่บ้านหัตถกรรมเพื่อการท่องเที่ยว เกิดบรรยากาศของการหมุนเวียนรายได้ บรรยากาศของการแวะเวียนของนักท่องเที่ยว ผู้คนที่มาเยี่ยมชมอันจะช่วยให้เกิดบรรยากาศที่มีชีวิตชีวาในชุมชนมากขึ้น

อย่างไรก็ดีเป็นที่น่าสังเกตว่างานหัตถกรรมประเภทนี้มีพัฒนาแบบก้าวกระโดด กล่าวคือเครื่องเบญจรงค์ที่ผลิตกันอยู่ในเขตจังหวัดสมุทรสาครมิได้เป็นงานหัตถกรรมที่ผลิตมาก่อนในอดีต มีใช้การส่งสมภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ ช่างรุ่นเก่าของแหล่งผลิตในเขตจังหวัดสมุทรสาครเรียนรู้การทำเครื่องเบญจรงค์มาจากการทำงานในโรงงานผลิตซามในเขตอำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร เมื่อโรงงานเลิกกิจการพวกช่างเหล่านั้นจึงออกมาทำงานของตนเองและรวมตัวกันเป็นกลุ่มผลิต เมื่อมาทำงานของตนเองจึงยังไม่เกิดความรู้สึกภูมิใจในภูมิปัญญาของตนในเรื่องการผลิตเครื่องเบญจรงค์เหมือนเช่น ช่างแกะสลักช่างทอผ้าที่เรียนรู้มาจากบรรพบุรุษภูมิใจในศักยภาพแห่งตน แต่เมื่อเวลาผ่านไปองค์ความรู้เกี่ยวกับการทำเบญจรงค์ก็จะเป็นหนึ่งในมรดกทางปัญญาของชุมชนและสังคมไทย ชุมชนน่าจะได้ใช้ประโยชน์จากช่างผู้รู้เหล่านั้นกับการเรียนการสอนในระดับโรงเรียน และการปลูกฝังวิชาชีพแก่เยาวชนในชุมชนอันอาจจะส่งผลต่อผู้คนในชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งที่ยั่งยืนมากขึ้นด้วย

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย

1. น่าจะได้มีการศึกษาเปรียบเทียบผลิตภัณฑ์เครื่องเบญจรงค์ปัจจุบันในแหล่งผลิตอื่นๆ รวมทั้งการวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องเบญจรงค์ไทยร่วมสมัย เพื่อตลาดผู้บริโภครุ่นใหม่และตลาดต่างประเทศโดยคำนึงเรื่องของประโยชน์ใช้สอย และการออกแบบผลิตภัณฑ์เป็นสำคัญ
2. กลุ่มงานพัฒนาอาชีพน่าจะได้นำผลการศึกษาไปใช้ประโยชน์ในการผลักดันและพัฒนาอุตสาหกรรมชุมชนประเภทนี้ต่อไป

บรรณานุกรม

- จรรยา โกมรรัตนานนท์. 2539. **สารานุกรมเครื่องปั้นดินเผา**. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อแกรมมี.
- ชเนตตี ชุขันธ์. 2545. "เครื่องถ้วยเบญจรงค์ประยุกต์ New Ideas and Modern Styles of Benjarong Chinaware" ใน **กินรี** 2(February 2002).
- ประชา สุวาริณนท์. 2554. **อัตลักษณ์: จากไทยสู่ไทย ๆ**. กรุงเทพฯ: ฟ้ายเดียวกัณ.
- ปวิวรรต ธรรมาปรีชากร. 2545. **เครื่องถ้วยวัดโพธิ์**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- รุ่งนภา ทัดท่าทราย. 2546. "ทำกินบนแผ่นดินไทย: เครื่องปั้นห้ำสี เบญจรงค์ อมตะแห่งบรรพศิลป์ไทย" ใน **กรุงเทพธุรกิจ** (21 มกราคม).